

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 04 | pp. 365-370 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

BANK FAOLIYATIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI BANK KAPITALINI OSHIRISH

Usmonova Shirin Shuxratovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Samarqand filiali tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda bank xizmatlarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning yuqori narxi bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqadi, innovatsion aspektda bank boshqaruvini rivojlantirishning asosiy tendensiyalarini o'rganadi, shuningdek, alohida tijorat banklari va bank tizimi mamlakatlarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning muhimligini baholaydi. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda mavjud bo'lgan eng istiqbolli innovatsion mahsulotlar o'rganildi.

Kalit so'zlar: bank innovatsiyalari, bank mahsulotlari, innovatsiyalarni boshqarish, Internet-banking, blokcheyn texnologiyalari, fintech startaplari, bulutli ma'lumotlar.

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы, связанные с высокой стоимостью применения инновационных технологий в банковской услугах в Узбекистане, исследованы основные тенденции развития менеджмента банков в инновационном аспекте, а также оценено значение применения инновационных технологий, как в отдельных коммерческих банках, так и в банковской системе страны. Исследованы наиболее перспективные в настоящее время в Узбекистане инновационные продукты.

Ключевые слова: банковские инновации, банковские продукты, инновационный менеджмент, интернет-банкинг, блокчейн-технологии, финтех-стартапы, «облачные» данные.

Abstract. This article discusses the issues associated with the high cost of using innovative technologies in banking services in Uzbekistan, explores the main trends in the development of bank management in the innovative aspect, and assesses the value of using innovative technologies both in individual commercial banks and in the banking system countries. The most promising innovative products in Uzbekistan are investigated.

Keywords: banking innovations, banking products, innovation management, Internet banking, blockchain technology, fintech startups, "cloud" data.

1. Kirish

Kelajakda ilg'or bank texnologiyalarini rivojlantirish va bu orqali bank mahsulotlari va xizmatlari sifatini oshirish bank muassasalari uchun faoliyatning asosiy ustuvor yo'nalishiga aylanishi mumkin. Shunga ko'ra, har bir kredit tashkilotining rivojlanishi

uchun zamonaviy iqtisodiy voqe'likni hisobga olgan holda butun bank sohasini rivojlantirish bo'yicha mutanosib va puxta o'ylangan siyosat yuritilishi lozim. Mavjud innovatsion yondashuv bank loyihalari va xizmatlari portfelini kengaytirish, shuningdek, tijorat banklari tomonidan mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilashning eng muhim shartlaridan biri bo'lib, aksariyat hollarda bank faoliyatining samaradorligi va rivojlanish istiqbollari belgilab beradi.

Hozirgi sharoitda tijorat banklari nafaqat o'z korxonalari ko'lamini kengaytirish, balki operatsion samaradorlik sohasida ham oldinga siljishi kerak. Ushbu maqsadda ko'rsatilayotgan bank xizmatlari va joriy etilgan texnologik tizimlarni xalqaro standartlarga moslashtirish orqali erishiladi. Mutlaq raqobat muhitida korxonalar yangi mahsulot va xizmatlarga sarmoya kiritish, yangi texnologiyalarni joriy etish uchun yetarli resurslarga ega bo'lgan kredit tashkilotlarining xizmatlaridan foydalanadi. Ushbu toifaga mijozlar o'zlarini qulay his qilishlariga imkon beradigan shart-sharoitlarni yaratish ham kiradi. Bunday natijaga mobil banklar va onlayn xizmatlarni yaratish va muvaffaqiyatli faoliyat yuritish orqali erishilmoqda. Xizmatlarni innovatsiyalar orqali amalga oshirilishi xizmat ko'rsatish vaqti va ular uchun xodimlar, ofislarni saqlash kabi xarajatlarni kamaytirish tufayli ikkala tomon uchun ham foydalidir. Bu harakatlarning natijasida bank kapitali oshishiga va vaqt unumdorligiga olib keladi.

2. Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Moliyaviy soha rivojlanishining yangi bosqichi muqarrar ravishda raqamli transformatsiyaga olib kelgan holda bank mahsulotlari, xizmatlari, marketing va sotish, mijozlarga xizmat ko'rsatish va operatsion jarayonlar raqamli muhitga o'tadi [1].

L.Koxning fikriga ko'ra, " ... bank innovatsiyalari – bevosita foydalanuvchilar uchun ishlab chiqilgan va mijozlarning o'zlari tomonidan qo'llaniladigan, avvalgi texnologik innovatsiyalarga nisbatan takomillashtirilgan, bank jarayonining bir qismi bo'lgan zamonaviy infokommunikatsiya texnologiyalariga o'tkazilgan innovatsiyalardir" [2].

O.Melikov tomonidan bank sohasida zamonaviy raqamli axborot texnologiyalari va ularning dasturiy ta'minotlaridan foydalanish nafaqat bank xizmatlari bozorida raqobat ustunligini beradi, balki, ma'muriy xarajatlarni kamaytirish, mehnat unumdordigini oshirish, ortiqcha vaqt sarfini kamaytirish kabi ijobiy ta'sirlari ham mavjudligi qayd etib o'tilgan [3].

A.Xodjimamedov esa "bank innovatsiyalari" tushunchasining mohiyatini moliyaviy texnologiyalarni joriy etish va zamonaviy bank mahsulotlarini yaratish sharoitida bank faoliyatini tashkil etishning tashkiliy-institutsional shakllarini o'zgartiruvchi innovatsion jarayon sifatida izohlaydi [4].

Umuman olganda, raqobatbardosh bozor iqtisodiyotini joriy etish va moliya sohasida yangi texnologiyalardan faol foydalanish doirasida tijorat banklarining biznes jarayonlari tubdan o'zgarib bormoqda. Hozirgi vaqtda fintech kompaniyalari va banklar o'z faoliyatlarida turli fan-texnika yutuqlarini qo'llashga harakat qilmoqdalar.

3. Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu ishda analitik taqqoslash, mantiqiy va qiyoslama tahlil kabi an'anaviy usullaridan foydalaniladi. Xorijiy va mahalliy olimlar, tadqiqotchilarning soliq munosabatlariga oid ilmiy-amaliy qarashlari tahlil qilinib, natijalar asosida xulosalar shakllantirildi. Yuqorida keltirilgan usullardan foydalangan holda tahlillarni olib borish, yaqin kelajakda yurtimizda faoliyat yuritayotgan tijorat banklari tomonidan raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini oshirib, bank xizmatlari bozorida ijobiy o'zgarishlarga olib keladi.

4. Tahlil va natijalar

Globalashuv sharoitida yangi texnologiyalarning rivojlanishi va joriy etilishi dunyoda bank tizimlari sohasida alohida ahamiyat berilmoqda. Bu qiziqish bank sektori samaradorligini oshirish istagidan kelib chiqadi. Innovatsiyalarni joriy etish uchun asosiy to'siqlar yuqori narxi va uzoq muddatli o'zini oqlash xavfi hisoblanadi.

Yangi O'zbekistonning bank sektori quyidagi jarayonlar bilan tavsiflanadi:

- bank xizmatlari bozorida raqobatning kuchayishi;
- mamlakatimizda muammoli kreditlarning yuzaga kelayotganligi hisobiga banklarning moliyaviy barqarorligi pasayadi;
- Markaziy banking banklar faoliyati ustidan qattiq nazorati;

Innovatsion bosqichda O'zbekistonda innovatsion bank tizimlarini joriy etish va ulardan foydalanish yo'lidagi asosiy to'siq katta ahamiyatga ega bo'lgan kichik va o'rta korxonalar uchun ko'p mablag' talab etilishidir. Ularni amalga oshirish jarayonida ko'plab o'rta va kichik banklar yirikroqlari tomonidan o'zlashtiriladi, bu esa raqobatbardoshlikni bostiradi.

Innovatsion ishlanmalarni joriy etishning asosiy maqsadlaridan biri nafaqat alohida banklarning, balki mamlakatning butun bank sektorining raqobatbardoshlik darajasini oshirishdan iborat.

Bunday texnologiyalarni joriy etish ikki yo'nalishda amalga oshiriladi:

- 1) moliyaviy mahsulotlarni ishlab chiqish;
- 2) moliyaviy mahsulotlarni joriy etish.

Dunyoning bir qator mamlakatlarida innovatsion bank tizimlari juda rivojlangan. Masalan; Rossiyada uzoq yillardan beri Tinkoff Bank funkcionallik va interfeys nuqtai nazaridan foydalanuvchilar uchun eng qulay hisoblanadi. Ko'pgina funksiyalarni amalga oshirish tufayli etakchi mavqega erisha oldi, xususan:

- 1) foydalanilgan bank kartasi raqami asosida emitent bank va to'lov tizimini avtomatik aniqlash imkoniyati paydo bo'lgan;
- 2) GIBLL jarimalari va turli soliqlar kabi qarzlarni qidirish shakli takomillashtirildi;
- 3) tranzaksiya turlari bo'yicha karta bo'yicha foydalanuvchi limitlarini belgilash va kartalarni bloklash imkoniyatini yaxshilash mumkin;
- 4) bank filialiga tashrif buyurmasdan va aloqa markaziga murojaat qilmasdan onlayn tarzda joriy hisobvaraqlarni ochish va kartalarni chiqarish imkoniyati paydo bo'ldi.

Onlayn chatlarda va davlat xizmatlari va kommunal to'lovlar uchun qarz miqdori to'g'risida ma'lumot olish platformalarida mijozlarni qo'llab-quvvatlash kabi umumiy funktsiyalar hozirda rivojlanish va takomillashtirish bosqichida.

Keyingi yillarda dunyodagi barcha onlayn foydalanuvchilarning 86% dan ortig'i mobil bankingdan ko'ra onlayn-banking xizmatlarini afzal ko'radi. Ming afsuski mamlakatimizda aholining sanoqli qismigina mobil bank yordamiga murojaat qiladi.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu xizmat erkaklarnikiga qaraganda ayollar orasida ko'proq talabga ega. Bu nisbat mos ravishda 72% va 66% ni tashkil qiladi. Bundan tashqari, foydalanuvchilarning eng katta ulushini 25-34 yoshdagi yosh auditoriya, ya'ni 76% tashkil etadi. Mobil va onlayn-bankingning eng ommabop funksiyalari qatoriga mobil aloqa uchun to'lov uchun mablag'larni kreditlash (ushbu xizmatlardan foydalanuvchilarning 76 foizi) hamda kartalar va hisobvaraqlar bo'yicha holat va operatsiyalarni kuzatish (foydalanuvchilarning 67 foizi) kiradi. Boshqa jismoniy shaxslarga pul o'tkazmalari, Internetdan foydalanganlik uchun to'lovlar va Internet-bank orqali o'z hisob raqamlari o'rtasida pul o'tkazmalari kabi xizmatlar respondentlarning 61 foizi tomonidan amalga oshirilgan. Onlayn xaridlar uchun to'lovlar mobil banking orqali 38 foiz, internet-banking orqali esa ushbu xizmatlardan foydalanuvchilarning 53 foizi amalga oshirilgan. Investitsion operatsiyalarni amalga oshirish xizmatlari minimal talabga ega. Bunday operatsiyalar foydalanuvchilarning taxminan 1% tomonidan amalga oshiriladi.

Onlayn bankingning tobora ommalashib borishi bir necha sabablarga bog'liq:

1. Turli tranzaksiyalar uchun undiriladigan past narx yoki uning yo'qligi. Mobil bank xizmatlaridan foydalanish bank kartalariga xizmat ko'rsatish, SMS-xabarnomalar va bankning o'zidan foydalanish uchun to'lovlar kabi ma'lum xarajatlarni talab qiladi. Bu omillar foydalanuvchilarni onlayn banklarga tobora ko'proq murojaat qilishga undaydi;
2. Oddiy va qulay foydalanish;
3. Mobil banklar tomonidan taqdim etilayotgan xizmatlar sifati ushbu toifadagi onlayn-banklardan pastroq, chunki ular kengroq xizmatlar doirasiga ega. Ba'zi operatsiyalar bajarilishda nomukammal yoki mobil ilovada mavjud emas.

Mobil va internet-banking afzalliklaridan bank xizmatlari bozorida faol foydalanilmoqda. Muhim iste'mol talabi ushbu platformalarga eng yangi texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantiradi, aks holda ularning turg'unligi bozorda muqobil variantlarning paydo bo'lishi bilan birgalikda mijozlarning ommaviy chiqib ketishiga va shunga mos ravishda foydaning kamayishiga olib keladi. Aynan shuning uchun mavjud banklarning aksariyati ushbu texnologiyalarni joriy etish, rivojlantirish va takomillashtirish bilan shug'ullanadi.

Internet platformalarida tranzaksiyalarga alohida e'tibor beriladi - tezkor pul o'tkazmalari tizimlari. Bu erda "bulut" ga o'tish uchun axborot texnologiyalarini joriy etish tendentsiyasi mavjud. Bulutli texnologiyalar nafaqat axborotni saqlaydi va qayta ishlaydi, balki litsenziyalangan dasturiy ta'minot, texnik vositalar, aloqa kanallari va foydalanuvchilarga tezkor texnik yordamni birlashtiradigan ko'p funksiyali muhitdir. Ularning o'ziga xosligi va ayni paytda afzalligi ma'lum qurilmalar va hududlarga ulanishning yo'qligidir. Bu foydalanuvchining har qanday texnik qurilmadan, geografik joylashuvidan qat'i nazar, Internetga kirish imkoniga ega bo'lishi, pul mablag'larini boshqarish va bank xizmatlaridan foydalanish qobiliyatini anglatadi [5].

Texnologiyalarni tatbiq etishda sun'iy intellektdan foydalanish muhim rol o'ynaydi, uni joriy etish tijorat banklari faoliyatida kelajakdagi poydevori bo'lib hisoblanadi. Bozor,

texnologiya va mijozlar bazasidagi doimiy o'zgarishlar chuqur shaxsiylashtirishni talab qiladi, bu eng yangi texnologiyalarsiz mumkin emas.

Sun'iy intellektning ko'proq sohalarda joriy etilishi samarali loyiha deb hisoblaymiz, chunki birgina tijorat banklaridagi jismoniy shaxslarni kreditlar bo'yicha qarzlarning mavjudligi to'g'risidagi xabarlarini yuborish va muammoli kreditlari bilan ishlash orqali ko'plab ishchi xodimlarning qisqartirishga erishish mumkin. Oddiy xodim bilan solishtirganda sun'iy intellektning aniq afzalliklari - bu birinchisi kuniga 24 soat ishlash qobiliyatiga ega, mijozlar bilan ishlash mobaynida psixologik muammolar yuzaga kelmaydi va ko'plab muammolarni hal qilishga yordam beradigan cheksiz bilim salohiyatining mavjudligidir. Ushbu vosita tashkilotning xarajatlarini boshqarishda juda ahamiyatli rol o'ynaydi.

Hozirda tranzaksiya xizmatlari va akkreditatsiyani takomillashtirish maqsadida blokcheyn texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish faol davom etmoqda. Blokcheyn – yangi texnologiya yo'nalishi, ya'ni ma'lumotlar o'g'irlanishi va har qanday kiberhujumlar bundan mustasno, tranzaksiya zanjirlarini yaratish va ma'lumotlarga kirish uchun maxsus qoidalarga ega ma'lumotlar bazasi. Blokcheyn ma'lumotlar bazasi tranzaksiyalarni qayd qiluvchi har qanday ochiq registrlarni jamlash uchun platforma bo'lishi mumkin. To'lovni tekshirish tizimning o'zi tomonidan ta'minlanadi. Blokcheyn texnologiyasidan foydalanganda har qanday operatsiya tasdiqlash so'rovini talab qiladi, parallel ravishda barcha ma'lumotlar kod bilan shifrlanadi va foydalanuvchining shaxsiy ma'lumotlari hamma uchun ochiq bo'lmaydi.

Tijorat banklarida qo'llaniladigan muhim innovatsion tizim bank hisoblarini kriptovalyutalar va elektron to'lov tizimlari bilan birlashtirishdir. Elektron tizimdagi to'lovlar internet tarmog'idan foydalangan holda naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirish, shartnomalar tuzish va pul mablag'larini o'tkazish imkonini beradi. Ushbu jarayonni amalga oshirish uchun axborotni avtomatik qayta ishlash va kodlash qo'llaniladi. Ushbu tizim bank mijozlari uchun qulaylik yaratadi, lekin shu bilan birga ma'lumotlar o'g'irlanishi xavfini bartaraf etmaydi.

Hozirgi vaqtda innovatsiyalarni boshqarishning asosiy vazifasi nafaqat eng yangi texnologiyalarni joriy etish, balki ularning o'zini oqlashini bashorat qilishdir. Texnologiyani amalga oshirishning o'rtacha muddati 1 yildan 5 yilgacha o'zgarib turadi va ba'zi hollarda bu qiymatlardan oshadi. Bunga jarayonning murakkabligi, uni amalga oshirish uchun texnologiya va xizmatlarning narxi va uni qo'llash uchun maydonlarning mavjudligi ta'sir qilishi mumkin.

5. Xulosa

Tijorat banklari uchun innovatsiyalarni joriy etish ko'p mehnat talab qiladigan jarayon bo'lib, katta xarajatlarni ham talab qiladi. U tegishli dasturlarning ishlashini ta'minlovchi elektron qurilmalar ishlab chiqaruvchidan tortib, bank jarayonining barcha ishtirokchilarini jalb qilishni o'z ichiga oladi. Biroq, globallashtirish sharoitida bank sohasida innovatsion texnologiyalar mahalliy banklar faoliyatining ajralmas talabi va mijozlar tomonidan ularni tanlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu joriy etilgan texnologiyalarning yetishmasligi bankka salbiy ta'sir ko'rsatadi, bu mijozlar sonining qisqarishi, asosiy faoliyatdan daromad va foydaning kamayishi va natijada moliyaviy

barqarorlik va to'lov qobiliyatining pasayishi bilan ifodalanadi. Ammo shuni hisobga olish kerakki, barcha innovatsiyalar tijorat banklari uchun samarali emas.

Innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun asos mavqeini egallagan sun'iy intellektni amalga oshirish va faoliyat yuritish sohasida jadal rivojlanish kuzatilmoqda.

Umuman olganda, innovatsiyalarni joriy etish mamlakat bank sektoriga ko'p jihatdan ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Qisqa vaqt ichida texnologiya bank boshqaruv tizimini sifat jihatidan o'zgartiradi, bankdan foydalanish jarayonini soddalashtiradi. Mijozlarni xalqaro darajaga chiqishiga imkon berdi. Innovatsiyalar mamlakat bank sektorining ajralmas elementi bo'lib, ulardan foydalanmasdan turib, tijorat banklari mijozlarning tez o'sib borayotgan ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi va ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlay olmaydi. Shu bilan birga, innovatsiyalardan foydalanish moliyaviy xavfsizlikni pasaytirish xavfini oshiradi; Agar moliyaviy xavfsizlik ta'minlansa va eng foydali innovatsion loyihalar yaxshiroq tanlansa, O'zbekiston bank tizimining samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Innovatsion texnologiyalarni joriy qilishda ushbu texnologiyalar bilan bog'liq xavflarni unutmash kerak. Bugungi kunda tijorat banklari kibertahdidlar sonining keskin ortishiga duch kelmoqda. Hozirda mobil banking orqali foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlariga kirish va xakerlik bilan bog'liq firibgarlik harakatlari soni ortib bormoqda. Bundan tashqari, mamlakatimizda bank sektori texnologik va shaxsiy risklarga duchor bo'lmoqda. Innovatsion texnologiyalarni joriy etishning jadal rivojlanishi malakali boshqaruv kadrlarining yetishmasligiga, shuningdek, raqamli jarayonlar va asosiy axborotlar tuzilishi o'rtasidagi o'zaro aloqada qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Shu asosda, biz O'zbekistonda iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida tijorat banklari o'z mijozlari uchun yangi texnologiyalarni joriy etish bo'yicha keng qamrovli innovatsion siyosatni amalga oshirishlari lozim degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Laeven, L., Levine, R., & Michalopoulos, S. (2015). Financial innovation and endogenous growth. *Journal of Financial Intermediation*, 24(1), 1-24.
2. Кох, Л.В. (2010). Принципы и механизмы повышения эффективности банковской деятельности на основе использования инноваций: автореферат дисс... д-ра экон. наук. – Иваново. – С.21.
3. Меликов О.М. (2021). Рақамли банк технологиялари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳамда улардан самарали фойдаланиш йўллари. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 4, 2021.
4. Ходжимамедов, А. (2023). Рақамли трансформация шароитида инновацион банк хизматларидан фойдаланиш йўллари. *Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар*, 11(1), 370 б.
5. Гультяев В. Ю. Виды современных электронных банковских инноваций // Молодой ученый. – 2015. – №12. – С. 405-407. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=%2023646554>

